

BLANKA PETRINEC FULIR
NATALIJA STIPETIĆ ĆUS
ELEN ZUBEK

LIKOVNA UMJETNOST

SKLOPOVI ŽIVOTA OD PRETPOVIJESTI DO DANAS
UDŽBENIK ZA DRUGI RAZRED SREDNJIH ŠKOLA
S DVOGODIŠNJIM PROGRAMOM

Nakladnik
ALFA d.d.
Zagreb, Nova Ves 23a

Za nakladnika
Miro Petric

Glavni urednik
dr. sc. Tomislav Jelić

Recenzentica
Ina Jozić, prof.

Likovna urednica
Irena Lenard

Lektorica
Kristina Ferenčina

Korektorica
Natalija Habulin

© ALFA d.d. Zagreb, 2020.

Nijedandioo vog udæbenika ne smijes e umnoæavati, fotokopirati niti na
bilo kojina Ēinr eproduciratibezna kladnikova pismenog dopurtenja.

Udžbenik je uvršten u Katalog odobrenih udžbenika rješenjem Ministarstva
znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske:

KLASA: UP/I-602-09/14-01/00029

URBROJ: 533-26-14-0002, od 15. svibnja 2014.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 001133951.

Grafička priprema
Studiozag rafički dizajnAL FA

Tisak
Og grafika d. o. o.

BLANKA PETRINEC FULIR
NATALIJA STIPETIĆ ĆUS
ELEN ZUBEK

LIKOVNA UMJETNOST

UDŽBENIK ZA DRUGI RAZRED SREDNJIH
ŠKOLA S DVOGODIŠNJIM PROGRAMOM

5. izdanje
Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

1. SELO

Tipovi sela	8
Tipovi kuća prema materijalu	14
Umjetnost svakodnevnog života	17

2. PRETPOVIJEST I PRVE CIVILIZACIJE STAROG VIJEKA

Pretpovijest: pojava arhitekture	20
Arhitektura i urbanizam na području Mezopotamije i Egipta	23
Egejske civilizacije	29
Skulptura i slikarstvo velikih civilizacija starog vijeka	32

3. ANTIKA

Urbanizam i arhitektura antičke Grčke	40
Urbanizam i arhitektura Etruščana i antičkog Rima	45
Ranokršćanska umjetnost	54
Skulptura i slikarstvo antike	56

4. SREDNJI VIJEK

Bizantska, predromanička i islamska arhitektura	63
Sklopovi života u romanici	70
Urbanizam i arhitektura u razdoblju gotike	75
Skulptura i slikarstvo srednjeg vijeka	80

5. RENESANSA I BAROK

Urbanizam i arhitektura renesanse	87
Urbanizam i arhitektura baroka	93
Utvrde, vile i dvorci renesanse i baroka na tlu Hrvatske	98
Skulptura i slikarstvo renesanse i baroka	100

6. UMJETNOST 19. I 20. STOLJEĆA

Urbanizam i arhitektura devetnaestog i dvadesetog stoljeća	110
Velegrad Zagreb	113
Pregled umjetnosti devetnaestog i dvadesetog stoljeća	124
Pregled umjetnosti devetnaestog i dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj	131

SELO

Pod pojmom selo podrazumijevamo naselja čije se stanovništvo pretežno bavi trima primarnim djelatnostima: poljoprivredom, stočarstvom i ribarstvom. Selo je i svaka zajednica u kojoj su poljoprivrednik, stočar ili ribar važni, ako ne i brojčano nadmoćni. No, danas u selima živi više nepoljoprivrednika nego poljoprivrednika, a selo je više mjesto stanovanja nego mjesto proizvodnje.

Prva sela nastaju prije otprilike 15 000 godina. Već u toj primitivnoj fazi sela postoje mnoge gradske strukture i simboli protograda. Unutar neke vrste ograde javljaju se svetište, izvor, cisterna, mjesto okupljanja (trg) i javni put. Nastambe se pojavljuju u tri oblika: kao sojenice, zemunice i brvnare. Prve ograde bile su obično od kamena, kolja ili nasip od zemlje, a služile su kao zaštita od divljih životinja, ali i kao sigurno mjesto za igru djece. Pojavljuju se i prvi sustavi za navodnjavanje. Takva sela zajednice su 6 do čak 60 obitelji. Svaka ima vlastito ognjište, kućno božanstvo, svetište i pokopalište ispred kuće ili na zajedničkom groblju.

Podjela rada uvjetovana je uglavnom dobi, spolom i godinama, a manje vještinom. Selo obično ima vijeće

staraca koje rjeđe samostalno donosi odluke, a češće primjenjuje prihvaćena pravila i odluke donesene u prošlosti.

Da bi se selo uopće razvilo, bilo je potrebno zadovoljiti neke uvjete. Prvi je bio pouzdano opskrbljivanje hranom. Čovjek je morao naučiti soliti i dimiti meso kako bi ga konzervirao, te loviti ribu i skupljati školjke. Trebao je također naučiti presađivati biljke koje su nosile plod (smokva, grožđe, maslina, datulje), saditi sjemenske trave i križati biljke. Morao je pripitomiti životinje za rad i zaštitu, a suživot životinja i čovjeka rezultirao je velikim količinama gnoja koji je povećavao plodnost zemlje. Svinja i pas bili su gotovo do 19. stoljeća čistači otpada. U ovim uvjetima počinju se pojavljivati viškovi hrane koji se uskladištavaju u hambarima, spremjeni u glinene posude s čvrstim poklopcima. Uz životinje koje je čovjek želio uz sebe naseljavaju se i one kojima je to odgovaralo: štakori, miševi i žohari, koje su kasnije postali redoviti stanari gradova.

Da bi iz sela nastao grad, nije bilo dovoljno samo brojčano povećanje stanovništva, već i pojava ljudi različitih zanimanja koji sa sobom donose različite alate i

seoska naselja pored Tuheljskih toplica u Hrvatskom zagorju

seosko naselje pored Rastoka u Lici

vještine, a podjela rada postaje uvjetovana znanjem i vještinom pojedinca.

U gradu više nisu svi rođaci i prijatelji pa se stvara složenija i manje stabilna zajednica. Mjesni nasilnici i harambaše često postaju lokalni vlastodršci. Kako bi zadržali kontrolu, raste sprega svjetovne i crkvene vlasti, a lokalni bogovi bivaju zamijenjeni općim božanstvima.

Smještaj sela prvenstveno određuju fizičko-geografski uvjeti (osunčana strana padine, blizina vode, zaštita od vjetra), topografski uvjeti (terasa planine, zavoj rijeke) i dobar položaj (na uzvisini radi zaštite od neprijatelja, poplava i plima), dok su za grad važniji prometno-geografski, ali i politički te ekonomski uvjeti.

Kršan, naselje u Istri zaštićeno obrambenim zidom

TIPOVI SELA

U Hrvatskoj nalazimo najčešće tri tipa sela: *raspršeno*, *zbijeno* i *linijsko selo*.

RASPRŠENO SELO

Ova sela najmanja su po broju stanovnika i gustoći naseljenosti, a relativno velika po površini. Često uz njih nalazimo i zaseoke od svega nekoliko kuća. Obično su građena stihijski. Takva sela postoje u Hrvatskom zagorju, na dinarskom području i u jadranskom zaleđu.

Raštrkanost uzrokuje to što su stambene jedinice okružene poljoprivrednim površinama, vrtovima, voćnjacima i vinogradima. Uz kuće su smješteni i ob-

Raspršeno seosko naselje u blizini Ozlja

jekti za skladištenje hrane, spremanje alata i samostojeće nastambe za životinje, a prostor za gnoj pored staja obično je okrenut prema vrtu. Uzgajaju se poljoprivredne kulture koje traže stalnu čovjekovu prisutnost. U raštrkanom selu gotovo svaka kuća ima svoj bunar. Podjelom parcela grade se nove kuće, ovisno o veličini i obliku parcele, koje nisu pravilno smještene u odnosu na starije kuće. Gospodarski objekti također se grade neplanski, odnosno tamo gdje ima mjesta.

Komunikacija se odvija i preko javnih putova, ali i preko dvorišta.

Kumrovec je selo u Hrvatskom zagorju uređeno kao muzej na otvorenom s dobro očuvanim i održavanim zagorskim hižama i popratnim objektima. Po tipu je raspršeno selo, nepravilne strukture kojim protječe potok. Preko potoka vodi nekoliko mostova radi bolje povezanosti sela. Obala potoka oblikovana je kamenim zidom kako bi se izbjegla erozija terena, a na ne-

Kumrovec, Hrvatsko zagorje

koliko mjesta do vode spuštaju se stube koje su služile kao mjesta za pranje rublja. Između kuća nalaze se vrtovi s ogradama od kolja, bunari, svinjci i staje (štale). Prizemne kuće imaju bazu od kamena, a gornji je dio načinjen od drva, dok je kod katnica cijeli prizemni dio od kamena, a samo kat od drva. Kuće su pokrivene slamom ili crijepom, a najčešće imaju i drveni trijem. Prizemnice obično imaju podrum, dok katnice imaju prostor za spremanje alata i vina u suterenu, kat je služio za stanovanje. Podovi u prizem-

lju napravljeni su od nabijene zemlje, a oni na katu od drva.

U selu nema nikakve pravilne strukture, razmaci između kuća su nepravilni, a kuće su orijentirane na različite strane. Javni putovi također su nepravilni i vijugavi. Ovakva nepravilnost vjerojatno je uzrokovana podjelama parcela prilikom odvajanja obitelji. Ipak primjećujemo određeno grupiranje kuća uz potok i putove u selu, dok se s udaljenošću od njih objekti prorjeđuju.

ZBIJENO SELO

Zbijeno selo često se pojavljuje na Sredozemlju te na rubnim dijelovima pustinja. Ponekad je utvrđeno radi zaštite lokalnog stanovništva, ali i formiranja sustava obrane šireg područja. Veliki dio ovakvih utvrđenih naselja okružen je zaseocima čiji su se stanovnici sklanjali u njih u slučaju opasnosti. Kuće su zbijene oko crkve, izvora vode ili cisterne. Kod nas se ovakva sela pojavljuju uz jadransku obalu, u unutrašnjosti Istre i otoka. Središnji je dio najgušće naseljen i obično ima crkvu i trg. Mnoga naselja ima karakter skloništa za stoku koja je smještena na rubnim dijelovima naselja. Kako je prostor za gradnju ograničen, ulice su uske, a kuće se podižu u visinu.

Stanovanje je odvojeno od poljoprivrednih površina. To je moguće i zbog tvrdog terena koji je pogodan za dulji transport te zbog kultura koje se uzgajaju, a koje ne trebaju stalnu prisutnost čovjeka.

Tomaši iznad Gornjih Brela

Ovakva sela obično imaju poluurbana obilježja i svrstavamo ih u naselja prijelaznog tipa iz kojih se razvijaju gradovi.

Boljun je naselje u središnjoj Istri koje se razvilo na mjestu prapovijesne gradine i ima poluurbano obilježje.

Boljun, Istra

Boljunsko Polje 1 (kuće)

U naselju se nalaze gradska loža, crkve i djelomice očuvani kaštel, no većina kuća zadržava ruralna obilježja. Zbog svog položaja kojim je nadzirao putove u okolici bio je često napadan i služio je kao mjesto zaštite stanovnicima iz okolnih sela i zaseoka. Stanovništvo se tradicionalno bavilo poljoprivredom i stočarstvom, što se zadržalo do danas u selima i zaseocima **Boljanskog Polja**. Zaseoci su također zbijenog tipa, s kućama okupljenim oko cisterne i

Boljunsko Polje 2 (gospodarske zgrade)

okruženima gospodarskim objektima. Sama struktura zaseoka je nepravilna, javni putovi su vijugavi, širina im varira. U dvorišta se najčešće ulazi kroz portune, lučno nadsvođena vrata u prizemlju kuće. Kuće su grupirane u središtu, a okružuju ih gospodarski objekti. Kuće su katnice, građene u kombinaciji kamena

i cigle i često su ožbukane. Prizemlje je rezervirano za kuhinju i pomoćne prostorije, a kat za stanovanje. Neke od kuća i danas imaju staje pored kuhinje u prizemlju. Gospodarski objekti grade se od neožbukanog kamena, a mogu biti prizemni (samo staje) ili katni (staje sa spremištem za sijeno na katu).

Boljunsko Polje, cisterna

Boljunsko Polje, gospodarski objekt

LINIJSKO SELO

Linijiska sela obično su velika i površinom i brojem stanovnika. Parcele su uske i dugačke, okomito okrenute prema javnom putu. Kuće su nanizane relativno blizu, jedna pored druge, i prate liniju ceste.

Ivankovo, Slavonija

Linijisko selo može biti pravilno, ušoreno, kada je ulica ravna i kuće poredane u pravilnom nizu. Ušoreno selo ima kuće s obje strane, ispred njih je pješački put, koji od ceste dijeli odvodni jarak. Kuće su zabatom okrenute prema ulici, dužom stranom smještene na samoj granici sa susjednom parcelom, a prednjom na građevinskoj liniji. Između njih su dvorišta s nastambama za stoku i pomoćnim objektima, a iza kuća prostiru se uske i dugačke poljoprivredne površine kako bi se izbjegla dulja vožnja zbog mekog tla. Podjela parcela odvija se unutar pravilnog rastera sela, odnosno parcele zadržavaju dužinu, ali se sužuju. Ovakav tip sela omogućuje najviši tip privatnosti, zbog izrazite zatvorenosti svake stambene jedinice, a s druge strane i kvalitetnu komunikaciju sa susjedima koja se odvija preko ulice. U Hrvatskoj su ovakva sela najčešće u Slavoniji, Posavini, Srijemu i Baranji (Bilje, Dalj, Ivankovo). Drugi tip linijskog sela je nepravilan, formiran u spontanom nizu, a ovisi o topografskim uvjetima, naprimjer kad selo prati tok rijeke (Krapje, Stara Subocka, Čigoč) ili nastaje kada se zbog izgradnje prometnice raštrkano selo mijenja u linijsko. Tada se nove kuće primiču cesti, a stare i pomoćne zgrade ostaju u pozadini. Takva sela nalazimo u Gorskom kotaru (Stari

Krapje

Laz, Ravna Gora, Vučak) i u okolici Rijeke (Kostrena). Selo **Krapje** u Parku prirode Lonjsko polje po organizaciji je linijsko selo. Prati obalu rijeke Save od koje ga dijele uska seoska cesta i nasip. Kuće su uglavnom smještene s jedne strane ceste. Iza kuća, na udaljenosti od otprilike 1,5 km, nalazi se rijeka Strug pa je teren močvaran. Stanovnici su se bavili pretežno poljoprivredom i ribarstvom. Većina kuća građena je od drva, imaju po jedan kat i tavan. Danas su pokrivene opekom (nekad rogoz ili daščice), a između katova oko cijele kuće postavljeni su mali krovovi koji su drvo štitili od kiše. Nekoć se drvo dodatno štitilo raznim premazima, no danas najčešće nalazimo kuće od nebojanog drva. Kako je teren izrazito vlažan, građene su na bazi od cigle (nekad na velikom kamenju) koja ima ozračnike zbog vlage. Zbog toga kuće nemaju podrum. U prizemlju su se nalazile sobe za spavanje, spremišta i radionice za obradu drva, a na katu kuhinja i sobe. Na ulazu i na katu na koji se dolazi drvenim stubama postoje predprostori, a većina prostorija

ima poseban ulaz. Kuće su okrenute užim dijelom prema cesti, a između njih su dvorišta koja se protežu i iza kuća. Na njih se nadovezuju poljoprivredne površine. U dvorištima pored i iza kuća nalazimo nastambe za domaće životinje, štagljeve i druge gospodarske zgrade.

Krapje

Krapje, čamac i oprema za ribolov

TIPOVI KUĆA PREMA MATERIJALU

U hrvatskim selima kao građevni materijal najčešće nalazimo drvo, kamen i opeku kao samostalne materijale ili u kombinacijama. Ljudi su materijal za gradnju birali prema dostupnosti, pa tako u Istri, Dalmaciji, dalmatinskom zaleđu i na otocima nalazimo uglavnom kamene kuće, u Hrvatskom zagorju drvene i kombinirane, u Posavini drvene, a u Slavoniji drvene i zidane kuće. Ipak pravilo ne vrijedi u potpunosti za sve. Tako ćemo drvo kao materijal u kombinaciji s kamenom pronaći u sjevernim dijelovima Istre, a kamene kuće na Medvednici. Ovdje ćemo obraditi nekoliko karakterističnih primjera za svaki tip kuće.

KUĆA OD KAMENA

kamena kuća, Šibenik

U Hrvatskoj kamene kuće najčešće nalazimo u jadranskom području i njegovu zaleđu. To su područja gdje je kamen najdostupniji materijal za gradnju, dok se drvo koristi za krovne konstrukcije. No kamen je

Krešovanici, Istra

Šumber, Istra

Šušnjeva, Istra

dostupan i u nekim drugim područjima, pa ga tako nalazimo i u Hrvatskom zagorju u kombinaciji s drvom, a na obroncima Medvednice pojavljuju se kuće građene od kamena vapnenca.

Tradicionalna *istarska kuća* građena od kamena obično ima jedan kat gdje su smještene sobe, dok je suteren predviđen za kuhinju, konobu i komar (prostor za spremanje alata). U ovakvim kućama često nema unutrašnje komunikacije između prizemlja i kata. Stubište koje vodi na kat smješteno je s prednje strane i otvoreno je, a završava zatvorenim predprostorom, balaturom. Ispod balature je veliki lučni otvor, portun, kroz koji se ulazi u dvorište i prizemlje kuće. S prednje strane kuća uz stubište često nalazimo dograđene niske prostore koji služe kao spremišta ili staje. Prozori su mali i zaklanjaju se škurama kako bi se stambeni prostor zaštitio od sunca ljeti, a od bure zimi. Krov je nizak radi smanjenja opterećenja vjetra, pokriven kanalicama, a ispod njih je niski tavan s nisko smještenim prozorčićima. Podovi u prizemlju su zemljani, a na katu drveni. Kuće su često podijeljene na dva dijela i imaju dva zasebna ulaza, stoga zaključujemo da su ih dijelile dvije obitelji. Uz kuće se nalaze gospodarske zgrade, također građene od kamena.

DRVENA KUĆA

Drvene kuće najčešće se pojavljuju u Hrvatskom zagorju, Turopolju, Posavini i Gorskom kotaru, odnosno na područjima gdje ima mnogo šuma. Baza im je najčešće od kamena, koji služi kao temelj za gradnju, u većem ili manjem obimu, ovisno o dostupnosti. Pokrivene su slamom ili opekam. I u Slavoniji su se nekad gradile drvene kuće, no dostupnošću opeke zamjenjuju ih zidanice.

Tipična *zagorska hiža* građena je od hrastovine na kamenoj bazi. Može biti prizemnica ili katnica. Konstrukcija kuće ostaje vidljiva.

Ulaz u prizemnice smješten je otprilike na sredini kuće, a sâm prostor u koji se ulazi naziva se lojpa. Lijevo i desno od lojpe su sobe, a ravno nasuprot ulazu je črna kuhinja, prostor s krušnom peći, povezan s kalfjom peći u glavnoj hiži (sobi). Ponekad se dograđuje još jedna soba, pa prethodna prostorija postaje prolazna, a ulaz više nije smješten simetrično. U potkrovlju se nalazi tavan koji je služio za skladištenje žitarica i suhog mesa, a na njega se dolazilo ljestvama,

Marija Bistrica, prizemnica

Marija Bistrica, katnica

Kumrovec, kuhinja

Kumrovec, stagalj

kroz otvor na stropu lojpe. Često na ulaznom dijelu nalazimo trijem. Kuće najčešće imaju podrum. Katnice su u donjem dijelu građene od kamena lomljenca, a gornji je dio od hrastovine. Ovdje se trijem pojavljuje na katu. Takve kuće nemaju podrum, već su pomoćne prostorije smještene u prizemlju, a stanovanje je organizirano na katu. Kuće su pokrivene crijepom ili slamom.

Kako bi se zaštitile od atmosferilija i nametnika, kuće su se jednom godišnje omazivale smjesom ilovače, pšenične pljeve i balege, a nakon sušenja bojile su se modrom ili zelenom galicom, zatim bijelom bojom. Temelje od kamena ili donje dijelove katnica premarivalo se smjesom čađi, vapna i vode. Podovi u prizemlju napravljeni su od nabijene zemlje, a oni na katu od drva.

Uz kuće su često građeni i štagljevi koji su svojim dimenzijama premašivali dimenzije samih kuća, a štagalj dijelilo nekoliko obitelji. Donji dio građen je od kamena lomljenca, a gornji od hrastova drva. Dolje su smještene staje i prostori za spremanje kola, a gore prostori za spremanje i vršenje žita, te sjenik.

ZIDANA KUĆA

Zidane kuće najnovije su seoske kuće u hrvatskim krajevima. Prvo se javljaju u Zagorju, no kao najtipičnije izdvajamo zidanice istočne Slavonije.

Od sredine 19. stoljeća u Slavoniji se počinje masovnije koristiti opeka i crijep kao glavni materijal za gradnju kuća. Tipična *slavonska zidana kuća* okomito je postavljena na cestu, smještena je na pravokutnoj parceli, širine između 20 i 25 metara, koja je od ceste odvojena visokom ogradom od dasaka. U novije vrijeme ograde se rade od željeza. Kuća ima najčešće tri prostorije, srednja je kuhinja, a bočno su smještene sobe. Uglavnom se barem u jednu sobu ulazi kroz kuhinju, a ponekad sobe imaju vlastiti ulaz. Ulazi se izravno s trijema ili dvorišta i nema nikakvog predprostora. Tavan je nizak, a u njega se ulazi kroz otvor u stropu kuhinje. Kod kuća koje cijelom dužinom prema dvorištu imaju trijem nalazimo ulaz i sa strane ceste. Glavno uzdužno pročelje orijentirano je na istok ili jug, rijetko na zapad, a nikada na sjever. Štoviše, sa sjeverne strane kuće obično nema niti jednog prozora, kako bi se zaštitilo kuću od hladnih sjevernih vjetrova zimi. Prozora nema niti na strani kuće koja graniči sa susjednim dvorištem radi što veće privatnosti. U produžetku kuće je kijen, prostor za spavanje, najčešće predviđen za mlade bračne parove. Ispred kuće su krušna peć, ljetna kuhinja, a često i bunar. Dalje u dvorištu nalazimo pušnicu i kukuružnjak, a u samom dnu dvorišta staje (štale), štagljeve i sjenike. Ponekad u dvorištu nalazimo mali vrt, no obično je on smješten u produžetku, zajedno s voćnjakom, a nakon njih slijedi njiva. Ovakvom organizacijom kuća i gospodarske zgrade čine ogradu prema susjedima. Tamo gdje je bilo potrebno postavljale su se i ograde od pruća, a kasnije od cigle.

UMJETNOST SVAKODNEVNOG ŽIVOTA

Uz selo vezujemo bogatu kulturnu baštinu, kako materijalnu, tako i nematerijalnu. Narodni običaji, priče, plesovi, pjesme, zanati predstavljaju nematerijalnu baštinu koja je veliko bogatstvo hrvatskoga sela. Od prve polovice 19. stoljeća raste zanimanje za narodnu umjetnost i običaje te svijest o potrebi njihova očuvanja.

Neki od običaja zadržali su se do danas i prakticiraju se i u 21. stoljeću.

slavonska svadba

Stari zanati pomalo izumiru - danas ima malo kolara, kovača, tesara, no ipak su se neki zanati uspjeli othrvati izumiranju, kao što je zanat medicara.

Licitari se izrađuju i u Slavoniji, no najpoznatiji su oni iz Hrvatskog Zagorja. Načinjeni su od jestive baze, a ukrašavaju se ručno. Nekada su služili kao poklon, a danas su postali karakteristični suvenir.

licitarski konjić, Marija Bistrica, Hrvatsko zagorje

Žene su se bavile ručnim radom, izrađivale su prostirke, ručnike, narodne nošnje, stolnjake, i to su obično bili predmeti koje je djevojka nosila u miraz, ali i oni koji su se koristili u svakodnevnom životu.

Ovakav pokrivač služio je za prekrivanje kreveta preko dana, a noću se skidao. Odlikuje ga bogata kombi-

vezeni pokrivač za krevet (motiv ogledala), 1920., Vrpolje, Hrvatska

nacija cvjetnih i geometrijskih motiva čije se umijeće vezenja prenosilo s koljena na koljeno uz poneke izmjene.

Tkani ručnik izrađen je od lana, s utkanim crvenim i bijelim geometrijskim ukrasima. Na rubovima je prišivena čipka.

tkani ručnik, sredina 19. st., Stenjevec, Zagreb

Nije se koristio za brisanje već u svečanim prilikama, naprimjer, na svadbama kao ukras. Danas ga vlasnica posuđuje za sprovode gdje se njime ukrašava križ.

Prostirke su se izrađivale ručno, na tkalačkom stanu od vune koja je bila dostupan materijal zbog razvijenog stočarstva u dalmatinskom zaleđu. Vuna se

narodna nošnja i tkane prostirke iz šibenskog zaleđa

bojila, češljala i prela u niti, a zatim tkala na tkalačkom stanu. Motivi su geometrijski, prevladava crvena boja, a koriste se još i bijela, žuta, zelena i plava.

Od materijalne baštine najbolje poznajemo narodne nošnje i nakit koji se nosio u svečanim prilikama, a manje su nam poznati predmeti za svakodnevnu uporabu koje često odlikuje jednostavan dizajn i maksimalna funkcionalnost.

Seoski su majstori svoje znanje prenosili izravno svojim učenicima i razvijali su specifične predmete za određene hrvatske regije, kao i one koji su gotovo univerzalni po cijeloj Hrvatskoj.

pribor za pranje rublja, 1908., Slavonija

Ovakav pribor za pranje koristio se po cijeloj Hrvatskoj. Žene su ga nosile na obale rijeka, potoka ili jezera ili bi ga koristile kod kuće. Sastoji se od tri dijela: korita u kojem se rublje nosi i pere, rifljače za trljanje i lopatice za lupanje po rublju. Zadnja dva predmeta olakšavala su uklanjanje prljavštine u doba kad se rublje pralo bez detergenata.

Plug je još jedan predmet koji ćemo u sličnom obliku pronaći po cijeloj Hrvatskoj. Izrađen je od kombinacije drva i metala. Vukla ga je barem jedna životinja (npr. vol), a sa stražnje strane seljak je rukama pritiskao ručke kako bi oštrica što dublje prodrla u zemlju.

plug, Čigoč, Posavina

Kosir je tipičan alat koji se koristio u Istri u radu s drvom, za sječu, oštrenje, rezanje šiblja i cijepljenje voćaka. Izrađivao se je u nekoliko veličina, a i danas se često koristi u istarskim seoskim domaćinstvima. Sve se teže pronalaze kosiri koje su ručno izradili majstori kovači i zamjenjuju ih oni industrijski proizvedeni.

kosir, 20. st., Žminj, Istra

kukač za sijeno, 20. st., Ivankovo, Slavonija

Alat koji se koristio u Slavoniji za izvlačenje i okretanje sijena, karakterističan za ovu regiju. Poput istarskog kosirića izrađivali su ga od metala i drva majstori kovači.

Batana je drvena brodica plosnatog dna, plitkoga gaza i koso nagnutih bokova. Pokreće se na vesla. Koristila se za priobalno ribarenje na udicu, a i danas je simbol rovinjskih ribara.

rovinjske batane, sredina 20. st., Rovinj, Istra

PITANJA

1. Što je selo?
2. Koji su tipovi sela?
3. Koja su obilježja triju tipova sela?
4. Kako dijelimo seoske kuće po materijalu?
5. Što ubrajamo u nematerijalnu, a što u materijalnu baštinu sela?

ZADATAK

Opiši tip sela koji prevladava u tvom zavičaju.
Analiziraj tradicionalnu seosku kuću svoga zavičaja.

SAZNAJ VIŠE

Kulturnom baštinom nazivamo građevine i predmete koji su zbog svoje vrijednosti od velikog značenja za društvenu zajednicu. Kulturna baština predstavlja cijeli korpus materijalnih znakova, umjetničkih ili simboličkih, iz raznih kultura, znači iz cijelog čovječanstva, i pripada cijelom čovječanstvu.

Kulturna baština može biti *materijalna i nematerijalna* (narodni plesovi, glazba, običaji, priče, legende, stari zanati), a materijalnu baštinu dijelimo na pokretnu (slike, skulpture, nakit, odjeća, knjige, fotografije, uporabni predmeti, vozila, strojevi) i nepokretnu (crkve, palače, kuće, utvrde, dijelovi grada, cijeli gradovi).

U *etnografskim* muzejima i zbirkama čuvaju se predmeti koji nestaju iz upotrebe odumiranjem sela.

UPAMTI

- ▶ linijsko selo
- ▶ raspršeno selo
- ▶ zbijeno selo
- ▶ drvena kuća
- ▶ kamena kuća
- ▶ zidana kuća

PRETPOVIJEST I PRVE CIVILIZACIJE STAROG VIJEKA

PRETPOVIJEST: POJAVA ARHITEKTURE

Likovno izražavanje započinje u razdoblju pretpovijesti koje dijelimo na kameno doba i metalno doba. Kameno doba dijeli se dalje na paleolitik, mezolitik i neolitik, a metalno doba na bakreno, brončano i željezno doba. Svi oblici likovnog oblikovanja ne javljaju se istodobno. Pojava slikarstva i skulpture veže se uz razdoblje paleolitika, a arhitektura se javlja u neolitu.

Početak umjetničkog oblikovanja u slikarstvu i skulpturi javlja se u mlađem paleolitu, oko 30 000 g. pr. Kr., istodobno s pojavom *homo sapiens*. U ovom razdoblju završetka posljednjeg ledenog doba ljudi još uvijek u potpunosti ovise o prirodi. Žive u skupinama, borave u špiljama i bave se lovom.

Neolitik je mlađe kameno doba koje traje od 8000. (5000.) g. pr. Kr. Čovjek, koji je do tada bio lovac i živio nomadskim načinom života, sada postaje zemljoradnik i bavi se uzgojem stoke. Te promjene, kao i sam početak neolitika, ne počinju svugdje istodobno. Klimatski uvjeti omogućuju pojavu ratarstva prvo na Bliskom istoku, a onda se šire dalje preko Male Azije. U Europi neolitik započinje tek oko 3000. g. pr. Kr. Zemljoradnja i stočarstvo omogućuju čovjeku neolitika trajno naseljavanje na jednom mjestu. Obradivanje zemlje zahtijeva njegov boravak u plodnim ravnicama i u blizini rijeka. Na takvim mjestima ne nalazi prikladna

prirodna skloništa pa je primoran graditi vlastite nastambe - zemunice, sojenice, kolibe. Koristi se kamen, trska (često obložena blatom), drvo. Najčešće se grade nastambe šatorastog oblika, kružne (u obliku košnice), ovalne i rijetko pravokutne. Pojavljuje se i tip tolosa s dromosom. To je nadsvođena građevina kružnog tlocrta s pravokutnim predvorjem - hodnikom.

Sakralna arhitektura neolitika, građena od velikih, neobrađenih kamenih blokova slaganih bez veziva, naziva se *megalitskom* arhitekturom. Razlikujemo tri tipa megalitske arhitekture: menhir (okomito postavljen kameni blok), dolmen (dva okomita i jedan vodoravno položen kameni blok) i kromleh (svetište sastavljeno od kružno ili koncentrično postavljenih menhira i dolmena). Menhiri mogu stajati samostalno ili nanizani u usporedne redove, kao oni kod Carnaca u Francuskoj. I dolmeni se mogu slagati jedan do drugog, tvoreći tako zatvoren prostor.

Menhir iz Carnaca, oko 1500. g. pr. Kr., Francuska